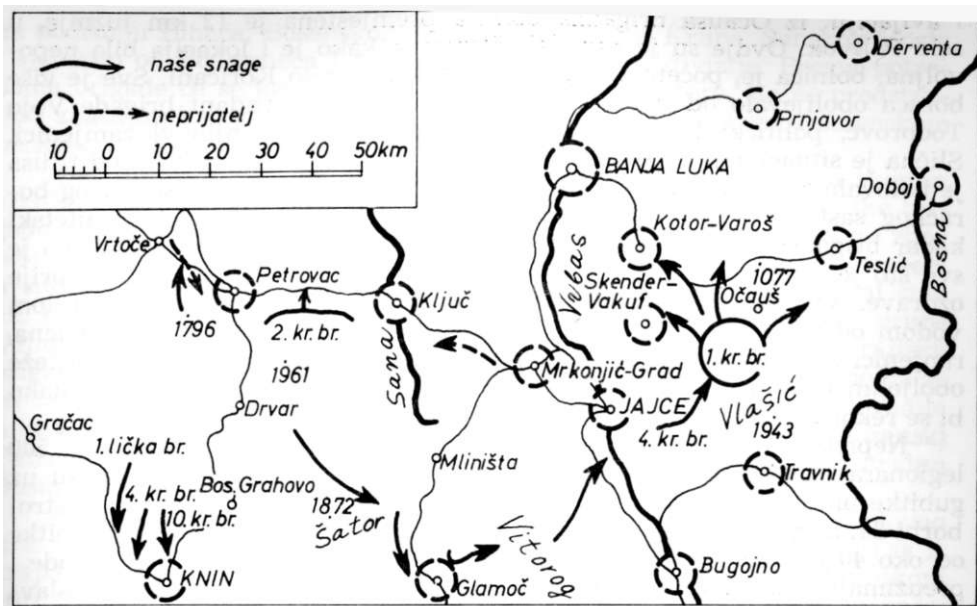

Glava III

U CENTRALNOJ BOSNI I BOSANSKOJ KRAJINI U RANO PROLJEĆE 1943. GODINE

Prva krajiška brigada pošla je 15. februara iz Crkvenog u centralnu Bosnu. Pred polazak komandant divizije Slavko Rodić izvršio je smotru brigade i govorio borcima o zadacima brigade u novom kraju. Brigada je 17. februara stigla na Vrbas, kod sela Baljevine. Borci su prevoženi primitivnim splavom puna 24 časa. Brigada će se narednih dana i nedjelja sresti sa mnogim ratnim teškoćama. Udružene njemačke, ustaško-domobranske jedinice i četnici nastojaće da brigadi nanesu što veće gubitke i da je prisile da napusti centralnu Bosnu. Za to će biti posebno zainteresovani četnički vođi Rade Radić i Lazo Tešanović, čije su vojno-političke pozicije bile veoma uzdrmane borbama i političko-mobilizatorskom aktivnošću 1. proleTERSKE divizije u ovom kraju, u decembru 1942. i januaru 1943. godine, što je omogućilo da se obnovi 4. krajiški partizanski odred jačine dva bataljona sa ukupno 384 boraca. Masovna obolijevanja boraca od pjegavog tifusa uveliko će umanjiti udarnu moć i manevarsku sposobnost brigade. Početkom aprila u brigadnoj bolnici ležalo je oko 500 oboljelih od tifusa kojima su se pridruživali i teški ranjenici iz čestih borbi brigade. Lakši ranjenici zadržavani su u bataljonima. Za neposrednu zaštitu bolnice uvijek su angažovana dva do tri bataljona. Ishrana oboljelih i ranjenika i cijele brigade bila je veoma slaba. Ekonomski siromašna sela na prostoru Očauša, Sipraga, Korićana i Skender-Vakufa pomagala su koliko su god mogla. I druga susjedna sela sa hranom su slabo stajala, pa se brigada morala snabdijevati sa hranom i putem konfiskacije od pripadnika četničkih i ustaških jedinica. U takvoj situaciji borbene akcije brigade i 4. krajiškog partizanskog odreda bile su usredsređene na razbijanje četnika, na napade na slabije ustaške i domobranske garnizone i posade i na zaštitu bolnice.

Prve borbe brigada je vodila protiv četnika kod Skender-Vakufa i sela Bokani, Bastaji i Grabovica. Zatim je napadnuto ustaško uporište u selu Komušina i četnici u selu Pribinić, gdje je zarobljen komandant četničke čete i drugi četnici, likvidirana je ustaško-četnička posada u selu Buletiću, rušena je željeznička pruga prema Tesliću i vođene su i druge borbe. Zbog nepovezane akcije pokretne grupe bataljona, napad na garnizon u Tešnju 13. marta nije uspio. Grad je branilo 300 ustaša i četnika. Zaplijenjeno je nešto oružja, municije i hrane. U slijedećim borbama razbijena je ustaška milicija u selu Perkovići i ponovo četnici u Pri-

U centralnoj Bosni i Bosanskoj krajini u rano proljeće 1943. godine

biniću i Buletiću, koji su pripremali napad na bolnicu u selu Očauš. Šesnaestog marta razbijen je napad bataljona domobrana iz Teslica, čime je osujećena namjeravana koncentracija četnika, ustaša i domobrana i njihov napad na bolnicu u Očaušu. Poslije ove akcije četnički bataljon Uroša Drenovića sa Manjače povukao se preko Vrbasa na Manjaču, a sve je očitija nesigurnost četnika da sami napadaju.¹ Međutim, stalno su kovali planove za zajednički napad na bolnicu.

Da bi se olakšalo 1. krajiškoj brigadi, stigao je do nje, u prvoj polovini marta, 1. bataljon 9. krajiške brigade, sa svojih 260 boraca. Bataljon je bio u borbama sa 1. krajiškom brigadom do sredine aprila, kada se vratio na sektor Janj—Pljeva, u sastav svoje brigade.² Dva bataljona 1. krajiške brigade i jedan bataljon 4. partizanskog odreda 29. marta napali su garnizon u Kotor-Varošu, jačine oko 500 domobrana i nešto Nijemaca iz sastava 714. divizije. Zbog istovremenog napada postignut je samo neznatan uspjeh — zarobljeno je 29 vojnika, zaplijenjeno je 20 pušaka i 5.000 metaka. U tom vremenu neprijatelj je protiv 1. krajiške brigade upotrijebio

1) Zbornik IV/11, 341. U ovom neprijateljskom dokumentu — u izvještaju Zapovjedništva 4. oružničke pukovnije NDH kaže se, između ostalog, i ovo: »Četnici Borjanskog četničkog odreda Radojice Radića i uz pripomoć četničkog bataljona iz Varcar-Vakufa (Mrkonjić-Grada — M. M.), pod vodstvom Uroša Drenovića, na području kotara Teslić i Tešanj IU zadnje vrijeme vode dosta živu li uspješnu djelatnost protiv partizana... Komunistički odred krajiške hrigade (1. krajiška 'brigada — M. M.) koji se nalazi na četničkom području kotara Teslica svakodnevno vodi borbu sa četnicima Borjanskog četničkog odreda i našim oružanim snagama...«

2) Deveta krajiška brigada, Zbornik sjećanja, opštinski odbor SUBNOR-a Kupres, str. 29—30.

i avijaciju. Iz Očauša brigadna bolnica premještena je 12 km južnije, u selo Palivuk. Ovdje su je napadali četnici, a kako je i lokacija bila nepovoljna, bolnica je, početkom aprila, smještena u selo Korićani. Sve je više boraca obolijevalo od tifusa. U postelju su pali komandant brigade Vojo Todorovč, politički komesar brigade Mladen Marin i njihovi zamjenici. Slična je situacija bila i u štabovima bataljona. U martu i aprilu od tifusa je bolovalo 75% sastava brigade. Samo visoka politička svijest cijelog boračkog sastava brigade održavala je njenu borbenu vitalnost. Sanitetski kadar brigade, na čelu sa medicinarom Hajrom Kulenovićem, preduzeo je sve što je mogao da se smanje oboljenja i da oboljeli od tifusa što prije ozdrave. Vršena je dezinfekcija odijela, rublja, kuće su čišćene vrelom vodom od ušiju i stijenica, češće su mijenjani ležajevi od slame i sijena, ranjenici su izdvojeni u posebne prostorije, a to je učinjeno i sa najteže oboljelim od tifusa. Koliko god se moglo pojačani su obroci hrane kako bi se rekonvalescenti što prije vratili u jedinice.

Neprijatelj se stalno ustremkuje na bolnicu. Početkom aprila oko 500 legionara i 200 četnika napali su zaštitu bolnice oko Korićana, ali su uz gubitke bili odbijeni. Nastupilo je potom zatišje od desetak dana. U oštroj borbi 24. aprila odbijen je i slijedeći napad četnika na bolnicu, uz gubitke od oko 40 četnika. Tifus jenjava. Oporavljaju se i članovi štaba brigade i preuzimaju svoje dužnosti. Praznik rada — Prvi maj svečano je proslavljen u svim jedinicama brigade i u odredu. Početkom maja brigada vodi ofanzivne borbe protiv četnika u pravcu Jošavke, kojima pritiču u pomoć ustaške i domobranske jedinice. Šestog maja stiže u rejon sela Vitovlja 4. krajiška brigada i povezuje se sa 1. krajiškom brigadom.

Dok je Prva krajiška brigada dejstvovala u centralnoj Bosni, 4. krajiška brigada operisala je na prostoru južnog i jugozapadnog dijela Bosanske krajine, a kraće vrijeme bila je u Kninskoj krajini.

Poslije četvrte neprijateljske ofanzive situacija u Bosanskoj krajini bila je veoma teška. Neprijateljske jedinice svuda kuda su prošle ostavljale su pustoš. Usijed pljačke i uništavanja osjetila se velika nestašica namirnica i narodu je zaprijetila glad. Život u zbjegovima po planinama, jaka zima, slaba ishrana i pojava pjegavog tifusa i drugih zaraznih bolesti uveliko su pogoršali zdravstvenu sposobnost naroda i vojnih jedinica. Koristeći sve te teškoće i pozicije koje je stvorio u toku ofanzive njemački okupator, zajedno sa ustaško-domobranskim i četničkim snagama, nastavio je sa ofanzivnim pritiskom u čitavoj oblasti, sa namjerom da konačno razbije partizanske snage i da ovlada Bosanskom krajinom.

U takvim uslovima snage 1. bosanskog korpusa vodile su u rano proljeće 1943. teške borbe da bi osujetile planove neprijatelja, preotele inicijativu i ponovo očistile teritoriju od neprijateljskih garnizona i četničkih snaga, koje su pokušale da uspostave svoju kontrolu nad južnim dijelom Bosanske krajine spajanjem četničkih odreda iz Kninske krajine sa četnicima na prostoru Manjače-planine.

Raspored snaga 1. bosanskog korpusa poslije 4. neprijateljske ofanzive bio je slijedeći: na prostoru Kupresa, Glamoča, Janja i Mrkonjić-Grada dejstvovala je 10. udarna divizija, koja je u svom sastavu tada imala 9. krajišku brigadu, Glamočki bataljon i skromne odredske snage; na području Ključa, Sitnice i Mrkonjić-Grada — 4. krajiška brigada i 2. bataljon 7. krajiške brigade; na sektoru Bosanskog Grahova — 10. krajiška brigada:

na području Bihaća. Bosanskog Petrovca, Bosanske Krupe, Sanskog Mosta i sjeverno od Podgrmeča i na Kozari — 4. udarna divizija. Prema potrebama brigade će se kasnije prebacivati na druge sektore, što će predstavljati značajnu karakteristiku naših borbenih dejstava u ovom vremenskom periodu.

Štab 1. bosanskog korpusa imao je u planu da 5. diviziju u skorom vremenu prebaci u centralnu Bosnu, na operativni prostor 1. krajiške brigade, radi našeg učvršćenja na tom prostoru i mobilizacije ljudstva, a i zbog bolje ishrane. Dalji plan Štaba korpusa bio je da se sa 5. divizijom prebaci u istočnu Bosnu. O ovome planu Štab korpusa izvijestio je Vrhovni štab 12. marta.³⁾ Kako je 7. krajiška brigada ušla u sastav Operativne grupe Vrhovnog štaba, Štab korpusa odredio je u sastav 5. divizije 2. krajišku brigadu. Vrhovni štab složio se sa ovim planom, a kasnije je i požurio da se on realizuje. Međutim, zbog borbi koje su 2. i 4. krajiška brigada vodile protiv jedinica njemačke 114. divizije na prostoriji Bravsko—Bosanski Petrovac—Vrtoče—Oštrelj, kasnilo je prebacivanje 5. divizije u centralnu Bosnu — ona će tamo stići tek u prvoj polovini maja.

Štab 5. divizije nalazio se na sektoru 4. krajiške brigade, komandovao je 2. i 4. krajiškom brigadom i 2. bataljonom 7. krajiške brigade. Vezu sa 1. krajiškom brigadom održavao je povremeno — putem kurira. Početkom aprila, u kninskoj operaciji rukovodio je borbom 4. i 10. krajiške brigade. Početkom marta za političkog komesara divizije došao je Ilija Materić.

Poslije izlaza sa Šatora 4. krajiška brigada se od 8. do 16. marta nalazila na prostoru Vrbljana i Ribnika, a jedan njen bataljon bio je u Glamočkom polju. Vreme je korišteno za odmor boraca, za dezinfekciju odjeće i za politički i vojni rad. U brigadi je bilo dosta novih boraca. Dobar dio njih rasuo se u vrijeme Šatora po selima i valjalo ih je prikupiti, učvrstiti disciplinu i boriti se protiv tifusa koji se, srećom, samo pojedinačno javljao. Održavane su konferencije po selima, pomagan je rad narodnooslobodilačkih odbora i političkih aktivista na terenu.

Od 17. marta brigada vodi borbu, zajedno sa 2. bataljonom 7. krajiške brigade, protiv četnika kod Čadavice, Orahovljana, Barača i Podrašnice, a 18. i 19. marta i protiv jedinica 741. puka, 714. njemačke divizije. Cijeli ovaj puk bio je dislociran u Jajcu, Jezeru, Mrkonjić-Gradu i Sitnici i bio je veoma agresivan.⁴⁾ U tim borbama naneseni su neprijatelju gubici, spaljena su tri kamiona, a brigada je imala 4. mrtva i 14. ranjenih. Ocijenivši da su Nijemci jaki, odustalo se od napada na navedene posade, a u napadu na četnike oni nisu prihvatili borbu.

U operaciji protiv četnika popa Đujića u Kninskoj krajini, koja je izvedena 4. i 5. aprila na prostoru sela Golubić—Knin—selo Pađene, 4. krajiška brigada napala je četnike u selima Radijevcu i Otonu i obezbjeđivala napad od pravca Knina, 10. krajiška brigada napadala je Golubić, 1. lička brigada — Pađene i Lički partizanski odred sela Erdevik i Žegar. Zbog jakog otpora talijanskih posada, Pađene i Žegar nisu zauzeti, a četnicima su naneseni znatni gubici. Samo je 4. krajiška brigada zarobila 168 četnika,

3) Zbornik IV/11, 64.

4) Zbornik IV/11, 117, 246, 258 i 326 (Njemačke posadne divizije: 704, 714, 717. i 718. neposredno pred Petu ofanzivu su preformirane u lovačke divizije punog sastava, popunjene mladim ljudstvom i naoružanjm. Divizijama su dati novi nazivi — 104, 114, 117 i 108).

aplijenila 5 puškomitraljeza, 151 pušku, 12.300 metaka. Brigada je imala i poginulih, 12 ranjenih i 2 nestala. Poslije razgovora sa zarobljenim četnicima svi su pušteni kućama.⁵⁾

Zbog dolaska jačih njemačkih snaga u Bosanski Petrovac, 4. krajiška brigada hitno je prebačena sa tri bataljona na taj sektor. Njen drugi bataljon pošao je na glamočki sektor. U vreme od 10. do 15. aprila brigada e na sektoru selo Vrtoce—selo Kolunić—Oštrelj vodila borbu protiv jedinica 741. puka, 114. njemačke divizije. U podne 10. aprila jedna četa Nijemaca upala je u zasjedu 3. bataljona na cesti prema Vrtoču. Iako su o j u dva maha kamionima stigla pojačanja, četa je bila okružena; borba ie vodila na bliskom odstojanju. Ostaci čete probili su se u prvi sumrak za rtoče. Izbačeno je iz stroja oko 100 vojnika, a 16 ih je zarobljeno; zaplijenjeno je 7 puškomitraljeza »šaraca«, 1 teški minobacač, 25 pušaka, 1 strojica, 8.000 metaka i druge opreme. Gubici bataljona — 11 mrtvih i) ranjenih. Poginuo je Savo Grahovac, politički komesar bataljona, i Perotfulić, zamjenik političkog komesara čete. Za ovu uspješno izvedenu borbu 3tab 1. bosanskog korpusa pohvalio je 3. bataljon.⁶⁻¹⁾ U drugim borbama u ivom vremenu neprijatelj je imao oko 20 izbačenih iz stroja, a 1 zarobljenog, a kod nas 2 poginula i 3 ranjena; zaplijenjena je komora sa 18 konja i nešto oružja.⁷⁾ Za vrijeme ovih borbi neprijatelj je koristio i avijaciju. Na glamočkom sektoru 2. bataljon 4. krajiške brigade, pored čišćenja terena od manjih četničkih grupa, napao je noću 15/16. aprila posadu u Koričnoj (prevoj prema Livnu), ali slabo, neodlučno i neistovremeno. Poginula su tri borca (poginuo i zamjenik političkog komesara čete) i dva ranjena.

Konačno se bližio pokret 5. divizije za centralu Bosnu. Stab divizije i 4. krajiška brigada prešli su na glamočki sektor, pošto je rejon Bosanski Petrovac—Oštrelj preuzela 2. krajiška brigada. Vrijeme na putu korišteno je za parenje odjeće. Brigada se dobro branila od tifusa, a u glamočkim selima prikupljene su, preko narodnooslobodilačkih odbora, zalihe hrane, osobito žita i stoke. Svako j partizanskoj jedinici koja je ovuda prošla činilo se da su glamočka sela neiscrpan izvor kvalitetne sitne i krupne stoke. A tako je i bilo!

Stab 1. bosanskog korpusa je odlučio da se pred odlazak u centralnu Bosnu zauzme Glamoč. Ocijenjeno je da bi oslobođenje grada imalo krupan vojno-politički značaj : bio bi likvidiran ustaški garnizon u gradu i njihovi punktovi u muslimanskim selima oko grada; ponovo bi bio oslobođen cijeli glamočki kraj ; uveliko bi se smanjile četničke oaze u nekim glamočkim selima i otežala kurirska veza između četnika popa Đujića na Dinari i Drenovićevih četnika na Manjači planini. Raspolagalo se sa tačnim podacima 0 jačini neprijatelja i očekivao se puni uspjeh. U Glamoču se, naime, 24. aprila, nalazio štab 7. ustaškog bataljona, 5. stajaće brigade, sa dvije čete 1 odjeljenjem minobacača i vodom žandarma, a u Koričnoj i Vidimlijama — jedna četa tog bataljona. Napad na grad i na Koričnu trebalo je da se izvrši 23/24. aprila. Za napad na grad određena su tri bataljona, a na Koričnu jedan bataljon 4. krajiške brigade. Ali, napad na grad nije izvršen,

5) Zbornik IV/12, 112 i Zbornik V/14, 34 i 127.

6) Zbornik IV/12, 61.

7) Zbornik IV/12, 112, 203, 210, 213 li 221. Na sektoru Bosanski Petrovac — Ključ borbe su vodile jedinice 2. krajiške brigade.

jer su bataljoni očekivali ugovoreni znak jedne čete 3. bataljona, koja je trebalo da uđe u grad bez borbe i da zapali vatru. Međutim, četa nije uspjela da se neopaženo provuče u grad. Napad na Korićnu potpuno je uspio. Posada je panično pobjegla za Livno, imala je sedam mrtvih, a zaplijenjena su 4 puškomitraljeza, 15 pušaka, 20.000 metaka i druge opreme. Bataljon je imao jednog ranjenog borca.

Ponovno je izdato naređenje da napad na grad počne 25. aprila u 23. časa sa istim rasporedom. Međutim, neprijatelj iz Livna uspio je da ovlada Korićnom i uveče toga dana u Glamoč su stigle još dvije čete. Da nevolja bude veća, napad na grad izvršili su 3. i 4. bataljon, dok je 1. bataljon ostao neaktivan. Borba je bila žestoka. Neprijatelj je bio sabijen u nekoliko tvrdih zgrada. Borcima su direktnom vatrom pomagala dva topa. Kada se očekivao dalji uspjeh, neprijatelju je 26. izjutra stiglo pojačanje iz Livna od nekoliko blindiranih kola, a zatim i vojska na kamionima. Bataljoni su se postepeno povukli iz grada. Brigada je imala 25 mrtvih, 12 teže i 44 lakše ranjena. Neprijatelj je u svom izvještaju naveo svoje gubitke — 14 poginulih, 21 ranjen i 3. nestala.⁸⁾

Bio je to naš težak neuspjeh.

Iako brigada nije imala iskustva u napadu na gradove, vjerovatno bi napad uspio da je izveden 24. aprila. Osnovna greška štaba brigade bila je u tome što je početak napada odredio ugovorenim znakom koji je bilo teško izvesti. Bilo je to dobro zapamćeno iskustvo, jer se kasnije slične greške nisu ponavljale.

U borbi za Glamoč, u čišćenju okolnih sela učestvovao je i 1. bataljon 2. krajiške brigade.

Na putu za Vrbas, u Novom Selu održan je 30. aprila sastanak štaba brigade sa štabovima bataljona, kome su prisustvovali komandant i politički komesar divizije. Analizirane su borbe brigade kod Knina, Bosanskog Petrovca i u Glamoču. U jedinicama su održani partijski sastanci na kojima je najviše govoreno o značaju odlaska brigade u centralnu Bosnu. Prvog maja komandant divizije Slavko Rodić izvršio je smotru brigade, govorio o novim, veoma značajnim zadacima brigade. O tome i o Prvom maju govorili su politički komesar divizije Ilija Materić i pomoćnik političkog komesara brigade, Milan Trninić Crni. Zatim su pohvaljeni najbolji borci bataljonā.

Noću 1/2. maja brigada je sa Štabom divizije prešla Vrbas kod sela Doganovci, a 6. maja povezala se kod Vitovlja sa 1. krajiškom brigadom. Na maršu do Vitovlja brigadu je napustilo 128 boraca sa oružjem. Osipanje se očekivalo, jer je u brigadi bilo dosta novih boraca, kod kojih je prevagnuo strah zbog odlaska iz Krajine. Koliko se zna, niko nije od njih dezertirao — priključili su se svojim teritorijalnim i drugim jedinicama.

Druga krajiška brigada, na putu za centralnu Bosnu, stigla je u rejon Kupresa 10. maja, a noću 14/15. maja prebacila se preko Vrbasa, takođe kod Doganovaca. Odmah zatim brigada je nastavila marš ka 1. i 4. krajiškoj brigadi. Tako se 5. udarna divizija tek 16. maja 1943. prikupila na prostori s. Šiprage — s. Šnjegotina — s. Pribinić.

8) Zbornik IV/12, 156 i 271, (i Zbornik IV/13, 204. Neprijatelj je (intervenisse iz Livna sa dvije ojačane čete 7. SS divizije i bataljonom 5. ustaške brigade.

Sa 2. krajiškom brigadom prešao je i Štab 1. bosanskog korpusa, članovi Vrhovnog štaba: Ivo Lola Ribar i Vlado Popović i načelnik Vrhovnog štaba Arso Jovanović i Rato Dugonjić, sekretar PK SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu. Oni su bili na putu za Vrhovni štab.

Očekujući dolazak u centralnu Bosnu 2. krajiške brigade, 1. i 4. krajiška brigada u vremenu od 11. do 17. maja vodile su ofanzivnu borbu protiv četnika Borjanskog odreda i dijelova četničkog Trebavskog odreda (u svemu oko 2.000 četnika) na prostoriji između Kotor-Varoša, Pribinića i Prnjavora. Četnike su izdašno pomagale njemačke i domobranske jedinice iz najbližih njihovih garnizona — iz Kotor-Varoša, Prnjavora i Teslića.⁹⁾ U ovim borbama samo su neke četničke jedinice bile razbijene.

Nakon dolaska u s. Šiprage, 2. krajiška brigada bila je upućena prema Kotor-Varošu radi zaštite boka i leđa 1. i 4. krajiškoj brigadi koje su operisale na prostoriji Šnjegotina—s. Čečava.

9) Zbornik IV/13, 190, 192, 217, 315.